

У

УДК 323.39:008

В. М. Пахолок – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Риси політичної культури сучасної української еліти в контексті теорії еліт В'ячеслава Липинського

*Роботу виконано на кафедрі політології
ВНУ ім. Лесі Українки*

В статті розглянуто науковий підхід В. Липинського до означення категорії «еліта». Проаналізовано політико-культурні риси сучасної політичної еліти в Україні через призму теоретичного доробку В. Липинського.

Ключові слова: еліта, національна аристократія, нація, держава.

Пахолок В. М. Особенности политической культуры современной украинской элиты в контексте теории элит Вячеслава Липинского. В статье рассмотрен научный подход В. Липинского к определению категории «элита». Проанализированы политико-культурные черты современной политической элиты Украины сквозь призму теоретического наследия В. Липинского.

Ключевые слова: элита, национальная аристократия, нация, государство.

Pakholok V. M. Features of Modern Ukrainian Political Culture in the Context of the Theory Elite Vyacheslav Lipinsky. In the article the scientific approach Lypynski to denote the category of «elite». Analysis of political and cultural features of the present political elite in Ukraine through the prism of the theoretical works of the Lipinsky.

Key words: elite, national aristocracy, nation, state.

© Пахолок В. М., 2012

Постановка наукової проблеми та її значення. З іменем В'ячеслава Липинського пов'язані перші спроби творення елітарних теорій на українському ґрунті. Попри свою першість, вчення Липинського позбавлене поверховості та примітивізму. Розроблені ним положення є основою сучасного вітчизняного елітизму. Їхня цінність не може бути перебільшеною, особливо з огляду на генетичну спільність та політико-культурну спадковість сучасного етапу державотворення з періодом життя і творчості В'ячеслава Казимировича.

Актуальність дослідження зумовлена перманентним пошуком напрямку подальшого розвитку української державності, який, у свою чергу, багато в чому визначає політична культура еліти.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Сьогодні вже зроблено значний поступ у дослідженні сучасної політичної еліти в Україні, зокрема і її культурних, ціннісних показників. Вагомий внесок у розроблення цього питання зробили І. Алексєнко, В. Добіжа, В. Корнієнко, О. Крюков, В. Яременко. Однак багато аспектів проблеми залишаються недослідженими, в тому числі й наукова спадщина В. Липинського.

Мета і завдання статті – висвітлити характерні риси сучасної політичної культури української еліти та простежити зв'язок виявлених рис із положеннями теорії еліт В. Липинського.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У кожній складній, функціонально-скоординованій системі, в числі її масового складу є певна невелика група осіб, спроможних запропонувати ідеї, що є рушієм подальшого розвитку відповідної соціальної спільноти.

Однією з найбільших суспільних груп є держава. У будь-якій, навіть найдемократичнішій державі, владу безпосередньо завжди здійснює не весь народ, а його незначна меншість. Безпосереднє й постійне здійснення всім народом державної влади неможливе не лише суто технічно, організаційно, а й з погляду її ефективності. У всіх країнах є групи населення, які беруть найактивнішу участь у політичному житті, відіграють ключову роль у здійсненні влади. Такі групи в політології називають політичними елітами.

Еліта (від фр. *élite* – відбірна, краща частина) представляє собою вищий, відносно замкнутий прошарок суспільства, правлячий всіма іншими прошарками через свою перевагу щодо економічного, політичного або культурного капіталу. До еліти входять «кращі люди» за багатством, престижем, народженням, заслугами, освітою тощо. Виділяють політичну, економічну та інтелектуальну еліту. Правляча еліта складається з представників цих трьох еліт. У кожного з них домінує певний капітал: економічний, політичний чи інтелектуальний.

Щоб вникнути в сутність елітизму розглянемо це поняття з точки зору деяких визначних теоретиків політичних вчень. За Гаєтано Моска, еліта – нечисленний правлячий клас, що монополізує політичну владу. Вона може формуватися аристократичним чи демократичним шляхом, але завжди залишається керуючою верхівкою відносно інших представників суспільства. У ході історії влада переходить з одних еліт до інших і ніколи не дістається народним масам.

На думку Вільфредо Парето, еліта – вроджені лідери нації, які наділені певними особистими якостями і які забезпечують перевагу над іншими. Еліта, у свою чергу, має внутрішній поділ на еліту і контреліту. Ці групи протягом всієї історії ведуть між собою боротьбу.

Р. Міхельс пов'язує еліту з партіями. Партії, на його думку виникли, щоб якимось контролювати правлячу верхівку держави. Але в цих структурах, як і в державі, виникла меншість, яка привласнила право прийняття рішень. Р. Міхельс називає це явище «олігархізацією». З часом партійна меншість зростається з правлячою елітою.

Український політологічний енциклопедичний словник визначає еліту, як «меншість суспільства, що становить собою достатньою мірою самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або впливом на неї» [6, 117].

Серед праць українських дослідників теорії та практики елітизму особливе місце посідає творчість В. Липинського – історика, публіциста, політолога, громадського і політичного діяча початку ХХ ст.

Особливістю позиції В. Липинського щодо еліти є її тісний зв'язок з нацією, яку еліта представляє. Відповідно, і основне покликання еліти полягає в консолідації нації в національну державу на чолі з національною елітою – «національною аристократією».

У творчості В. Липинського національна аристократія є ключовою одиницею в державотворчому процесі.

І коли йдеться про створення нації, то «не етнографічна група, не тип, не характер, не мова і не окрема територія творять самі по собі, автоматично націю, а творить націю якась певна активна група» [5, 130] з представників цієї етнічної спільноти, група, що формує консолідуючі ідеї, цінності, політичні принципи і зрештою творить з етнічної спільноти націю».

У кожній нації є група, більш або менш численна, яка керує нацією, стоячи на чолі її політичних, організаційних установ, що витворює певні культурні, моральні, політичні та цивілізаційні цінності, які потім присвоює собі вся нація і якими ця нація живе. В. Липинський називає цю категорію «божими людьми» нації.

Коли здійснити спробу оцінити дієвість ідеї, запропонованої національною аристократією (елітою), то тут «мірилом її сили і вартості являється не її «оригінальність», «об'єктивність», «науковість», «логічність», а здатність підіймати живих, реальних людей на творчі громадські діла. Для доказу всякої соціальної теорії більше варте одне добровільно віддане за неї людське життя, ніж сотні науково написаних томів» [5, 117]. Тут потрібно згадати ситуацію, яка виникла після здобуття Україною незалежності, коли відчувалася потреба у новій національній ідеї, яка мала б об'єднати народ України в єдину самосвідому націю, з урахуванням і збереженням певних територіальних особливостей її представників. Ця ідея повинна була б стати метою для подальшого розвитку держави і бути прийнятною для більшості її громадян. На жаль, еліта, що представляла нову державу, по суті, залишилась старою, партійно-комуністичного зразка, і з частковим поповненням за рахунок представників національно-демократичних сил, не змогла запропонувати такої ідеї. У цій ситуації важливу роль відіграв і суб'єктивний чинник – «чи потрібно їй (еліті) іти від існуючої системи, в межах якої вона є хазяїном, і переходити до нової невідомої системи, відзначеної нестабільністю» [1, 175]. І ця обережність не втратити зайнятих позицій негативно позначилася на подальшому розвитку нації. У цій ситуації привертає увагу думка В. Липинського, що до причетності людської громади, яка хоче боротись, а не може витворити з себе розумної, раціональної, моральної і дисциплінованої організації; громада, що не має свого грамотного і чесного генерального штабу, який би на підставі даних науки, дав їй найбільш раціональні, найбільш розумні методи об'єднання.

Явища внутрінаціональних суперечностей періодично виникають у кожній нації. І в такій ситуації з кризою швидше впорається та нація, чия національна еліта може швидко адаптуватися до нових потреб часу. Сама нація теж може регулювати ці процеси, оновлюючи неспроможну мобілізуватися національну еліту.

«В постійному рухові громадського життя, в цій людській лавині, що поділена на різні нації, котиться в часі, борючись між собою за шматок хліба і добуваючи його тяжкою працею в боротьбі з природою – кожна національна аристократія мусить так об'єднувати і так організувати свою націю, щоб під її проводом нація мала якнайкращі матеріальні і моральні умови для перемоги в тяжкій боротьбі за існування» [5, 136].

І тому, на думку В. Липинського, коли б якась група людей у нації, претендуючи стати національною аристократією, поставила свою націю в умови боротьби за існування гірші порівняно з іншими націями, то така група людей або згине разом зі своєю нацією або буде усунена більш здатною до проводу групою з цієї ж нації, у випадку коли вона тільки одна серед цієї етнічної спільноти репрезентує національну ідею, то її змінить якась чужа національна аристократія, яка цьому етнічному колективу забезпечить необхідні кращі матеріальні та моральні умови в боротьбі за існування і одночасно поширить на нього свою національну ідеологію, перетворить його на свою націю.

На цьому етапі історичного розвитку Україна якраз перебуває в стані певного внутрішнього деструктиву. І відсутність національної еліти, яка репрезентувала б націю загалом, а не її окремі частини, може катастрофічно закінчитися для нації.

У процесі політизації бізнесу більшість зі створених олігархічними кланами політичних партій також набули суто регіонального забарвлення. На жаль, в Україні досі не склалося справді загальнонаціональних політичних партій. Таке соціально-політичне явище, коли партії отримують свою частку мандатів за рахунок кількох областей-«вотчин», дослідники називають феноменом «областнізації».

Підтвердженням характеру регіональності еліт є той факт, коли жодна з політичних партій ніколи не мала однакової підтримки в усіх регіонах України. При розробленні курсу державотворен-

ня йдеться або про західний, або про східний напрям розвитку, залежно від того, представники якої частини держави мають більший вплив на його формування та розвиток в Україні. І відсутня така національна еліта, яка пропагувала б власну національну ідентичність та потребу консолідації. Хоча ця потенційна еліта повинна не лише пропагувати ідеї, а й бути спроможною втілити їх у життя. Східний курс може призвести до політичної залежності від могутньої російської еліти, а західний – до занепаду власного національного виробництва як неконкурентноспроможного і, відповідно, західна еліта, поширивши свій економічний вплив, змінить і моральні цінності української нації, що з часом призведе до її загибелі як такої.

З цієї простої аксіоми, виведеної з очевидних фактів соціального життя, зрозуміло, що повсякчасна національна аристократія, для того щоб могла виконати як слід свою надзвичайно небезпечну і надзвичайно тяжку організаційну роль у нації, в умовах повсякчасної і повсякденної боротьби за матеріальне існування мусить сама мати матеріальну силу – більшу, ніж якась інша група в нації [5, 136].

На початку 90-х рр. XX ст. стара радянська номенклатурна еліта починає накопичувати капітал і таким чином здійснює свою матеріальну силу. Чи очевиднішою стала вигода обміну влади на власність і підприємництво з мінімальним ризиком. Потік комсомольської і партійної еліти в структури нової «альтернативної» економіки став ще потужнішим [3, 52].

У суспільстві, в якому запрацювали ринкові механізми, гроші придбали ринкову вартість і стали забезпечувати людям те, що у минулому вони могли отримувати тільки через централізовану розподільчу систему. Одними з перших представники радянської номенклатури зрозуміли, що в умовах приватного бізнесу вони зможуть жити ще краще, ніж з тими, уже наявними, привілеями. Зміст трансформації часів «перебудови» полягав у конвертації політичного капіталу в капітал економічний [2, 135].

Чому ж нова еліта, що має матеріальну силу, не змогла вивести націю з кризи? Використання національною елітою своєї більшої матеріальної сили для виконання своїх програмно-засадничих завдань, мусить мати в розумінні цілої нації законну підставу, мусить відповідати тим поняттям законності та громадської моралі, якими живе в даний історичний момент ціла нація. Інакше кажучи, кожна національна аристократія мусить мати, крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації.

Звичайно авторитет може мати та еліта, що формувалася згідно з певними морально-етичними і правовими нормами, самовіддано прагне стати елітою. «Без стихійної волі до влади, до сили, до ризику, до самопочуттів, до панування – не може повстати серед нації національна аристократія». Липинський зазначає, якщо виникає такий історичний момент, коли до влади і панування можна дійти, не ризикуючи своїм життям, і коли для «політики» не тільки не треба жертвувати, а й можна з неї прожити і на ній добре заробити, то еліта, сформована у таких умовах, керується, швидше, своїми корисними мотивами, ніж інтересами нації.

Загалом демократичний метод організації національної демократії за допомогою виборів і преси, словесної агітації і анонімних писань, на думку Липинського, власне побудований на цьому бажанні пацифістських елементів, які залінули до економічної продуктивної творчої праці, зробити політичну кар'єру, тобто без праці, яка непотрібна для інших занять технічної підготовки і без всякого ризику, «пролізти» в правителі нації та, виступаючи на тій чи іншій публічній трибуні, вдавати із себе лицаря, що ділом і ризиком бореться за свої ідеали.

Аргументом на користь тези Липинського про недоцільність застосування демократичного принципу в процесі формування української національної аристократії може послугувати вчення Луї-Шарля Монтеск'є про зв'язок методу правління і навколишнього середовища, клімату (на великих рівнинах з родючими ґрунтами і в помірному кліматі – жителі схильні до підкорення чужій волі).

Сьогодні в Україні ми маємо політичну еліту, яка визначає пріоритетність курсу держави, але не є «національною аристократією». Національною аристократією, яка самовіддано, безкорисно, ризикуючи, прагне під своїм началом перетворити етнічну спільність у справжню націю, з власною національною державою, яка б могла конкурувати з іншими національними державами та їхніми елітами. Для сучасної української політичної еліти властиві складні процеси, що характеризують, з одного боку, її становлення, очищення, відновлення й оздоровлення, а з іншого – відображають її деградацію [4, 27].

Проаналізувавши посткомуністичний період розбудови Української держави, можна зробити висновок: «провідна верства» в ці роки не змогла сформувати національну ідею, розробити стратегію новітнього українського поступу, опанувати технології і засоби реалізації українського життя.

Із цих причин життя в Україні не є українським, оскільки в Україні потрібна влада з народу і для народу, влада української провідної верстви [4, 93]. Отже, сучасна еліта в Україні, як правило, має локальний характер і якщо репрезентує своїх співвітчизників, то винятково в регіональному масштабі, а, отже, не визначається громадянами інших регіонів. Крім цього, є інші негативні характеристики еліти в сучасній Україні: значна частка еліти представлена партійно-комсомольською номенклатурою, не популярною в суспільстві; досить численним є представництво крупного бізнесу, часто накопиченого незаконним шляхом, яке досить часто прагне впливати на політичну систему; ситуативність, належність до еліти не завдяки своїм характеристикам, натхненній праці, безкорисливим прагненням стати елітою, а завдячуючи корисною підтримкою певної популярної політичної сили.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи з концептуальних підходів теорії елітизму В'ячеслава Липинського, справжньої політичної еліти, з притаманними їй рисами політичної культури, український народ ще не спромігся витворити. Саме формування прошарку «еліта суспільства» є стратегічним завданням українців на сучасному етапі буття. В Україні мусить викристалізуватися така національна еліта, яка б прагнула самовіддано, безкорисно, ризикуючи, перетворити етнічну спільність в справжню націю, з власною національною державою, яка б справді могла конкурувати з іншими національними державами та їхніми елітами.

Список використаної літератури

1. Алексєєнко І. Динаміка суспільних процесів як чинник міжелітної взаємодії / І. Алексєєнко // Зб. наук. пр. Нац. Акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : [б. в.], 2001. – Вип. 2. – С. 167–178.
2. Корнієнко В. О. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні : монографія / В. О. Корнієнко, В. В. Добіжа. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 160 с.
3. Крыштановская О. В. Элита и возраст: путь наверх / О. В. Крыштановская, Ю. В. Хуторянский // Социс. – 2002. – № 4. – С. 49–59.
4. Крюков О. Розвиток політико-управлінських еліт у посткомуністичному просторі / О. Крюков // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : [б. в.], 2005. – Вип. 4. – С. 352–358.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ ; Філадельфія : [б. в.], 1995. – 470 с.
6. Політичний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К. : [б. в.], 1997.
7. Яременко В. Нація без Лордів, або елітність по-українському / В. Яременко // Сучасність. – 1999. – № 10.

Стаття надійшла до редколегії
18.10.2012 р.

УДК 327.2

Т. П. Лаврук – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії, філософії права і юридичної психології Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

Новітні особливості інтерпретативної репрезентації геополітичної дійсності

Роботу виконано на кафедрі філософії, філософії права і юридичної психології Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

Геополітична дійсність сучасності суперечлива: вона сповнена особливостей і тенденцій, які інтерпретують в надзвичайно широкому діапазоні. Окремі елементи цього діапазону несумісні один з одним. Ця обставина зумовлює потребу прискіпливої уваги і до самої геополітичної сфери, і до інструментів, за допомогою яких відбувається інтерпретація. Раніше поле вивчення традиційної геополітики було обмежене земним простором, сучасний же геополітичний аналіз повинен мати на увазі сьогодення і майбутнє освоєння космічного простору, його вплив на розстановку сил та їх співвідношення у світовій політиці. Автор робить висновок, що поки